

STUDIE

MINIATURA DŮSTOJNÍKA 8. PĚŠÍHO PLUKU RAKOUSKÉ ARMÁDY. NOVÁ AKVIZICE NÁRODNÍHO MUZEA OD PATRIZIA KITTNERA Z ROKU 1836¹

Pavla Mikešová

Portrait Miniature of an Officer of the 8th Infantry Regiment of the Austrian Army. New Acquisition of the National Museum Painted by Patrizio Kittner from 1836

Abstract: The article explores a signed and dated portrait miniature of an officer by the painter Patrizio Kittner (1809–1900) from Brno, which was previously unknown. The aim of the text is to present Kittner's portrait miniature through formal, stylistic and contextual analysis. The introduction focuses on the forgotten miniature painter's personality, his artistic background, and his work for commissioners among the Moravian aristocracy and leading industrialists. It then proceeds with a formal description of the portrait miniature, its condition having been carefully assessed after the National Museum's restorer removed the painting from its frame and disassembled the entire miniature into its individual components. This is followed by an analysis of Kittner's painting style, which was examined using two portable microscopes: Dino-Lite type AM4115ZT for normal light images and Dino-Lite type AD4113T-12V for infrared images. Signed portrait miniatures from the Moravian Gallery in Brno served as adequate comparative material. The text then discusses the context of the work's creation and identifies Kittner's commissioners from the ranks of the Austrian army, evaluating the soldier's rank and classification. The analyses indicate that Kittner's miniature has been preserved in good technical condition. It is not substantially damaged, but it has undergone previous restoration, as indicated by the retouching on the right part of the man's chest and in the upper right corner. This is an example of Kittner's high-quality work, where the painter followed the Viennese portrait style of Moritz Michael Daffinger, known as the Daffinger School. In Kittner's case, the clear influence of Viennese miniature production is demonstrated primarily through the painting style characterised by intersecting brushstrokes and the use of organic dye to depict skin tone. The article concludes by cautiously identifying the depicted figure as Anton Hahn, a lieutenant of the 8th Infantry Regiment of the Austrian Army.

Keywords: Patrizius Kittner, portrait miniature, 8th Infantry Regiment of the Austrian Army, Moritz Michael Daffinger, Dino-Lite microscope

Contact: PhDr. Pavla Mikešová, Ph.D., Oddělení starších českých dějin Národního muzea, Václavské náměstí 68, 110 00 Praha;
e-mail: pavla.mikeova@nm.cz

Článek představuje dosud neznámou signovanou miniaturu důstojníka z roku 1836 od brněnského miniaturisty Patrizia Kittnera (1809–1900). V úvodu seznamuje čtenáře s osobností malíře, jehož životu a dílu se nedostalo odborného hodnocení od 70. let 20. století. Navazuje formální analýzou Kittnerovy rané miniatury a pokračuje evaluací jeho rukopisného stylu – a to na základě vizuálního srovnání okem a mikroskopem. Pomocí stylistické analýzy definuje Kittnerův sloh a jeho závislost na vídeňské miniaturistické škole.

Následně se věnuje kontextu vzniku díla a pojmenovává Kittnerovy objednavatele z řad rakouské armády. Závěrem vyhodnocuje hodnotu a zařazení vojáka a s opatrností navrhuje jméno zobrazeného.

„Po téměř padesáti letech mlčení nám dnes miniatura opět něco říká. Svým tichým, zcela nezdobným, ale o to srdečnějším způsobem nám vypráví o prarodičích a praprarodičích za starých dobrých časů, kdy ještě nebyly fotografie. Jen stěží si lze představit, že taková doba vůbec existovala...“

¹ Předložená práce vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace Národní muzeum (DKRVO 2019–2023/9.V.d, 00023272).

*Naše doba se stala příliš neklidnou, příliš přetíženou, příliš náročnou a do očí bijící.*² Těmito slovy uvedl v roce 1906 Julius Leisching článek o brněnském portrétním miniaturistovi Patriziu Kittnerovi. Jak příznačné bylo vyjádření tehdejšího ředitele moravského Uměleckoprůmyslového muzea také pro dnešní dobu. I dnes vnímáme, že svět, ve kterém žijeme, je neklidný, přetížený a náročný. I dnes, v době selfie a videa, chápeme fotografii jako něco zcela běžného a standardního. I dnes je problematika miniaturního portrétu předmětem studia několika málo zasvěcených. Většinová společnost, ani ta odborná, o ní nemá mnoho představ.

Leisching konstatoval, že na příkladu díla Patrizia Kittnera si lze názorně představit staré dobré časy našich prababiček a pradědečků. Tváře mužů a žen, které zachytil štětec umělce v době jejich dětství, dospívání, stáří, u příležitosti svatby, narození dítěte, kariérního postupu, jako upomínku na nenaplněnou lásku nebo jako dar budoucího manžela či manželky, dokázala miniaturní podobizna na slonovinové destičce rozehrát v nejjasnějších, nejzářivějších a nejdetailnějších finesách, kterých daguerrotypie ani fotografie, v této době příznačné svojí strnulostí a jistou tvrdostí, nemohly nikdy dosáhnout. O tom, že poptávka po tomto druhu portrétní malby byla veliká, svědčí i dochovaný údaj ze života samotného Kittnera. Jen v období mezi květnem 1835 a listopadem 1837 namaloval 196 miniaturních portrétů brněnských měšťanů a moravské aristokracie, přestože jeho hlavním povoláním byla úřednická práce.³ Velkou poptávku dosvědčuje také počet miniatur, které se i dnes nachází v rodinách a státních i soukromých institucích.

Patrizius Kittner

O životě a díle Patrizia Kittnera čerpáme informace u domácích badatelů, konkrétně u Julia Leischinga, Prokopa Tomana, Karla Holešovského, Richarda A. Hofmanna a Lubora Machytky.⁴ Zájem o Kittnera sledujeme také v zahraniční, převážně slovníkové literatuře. Za všechny uvedme Emmanuela Bénézita, Joachima Busseho, Leo Schidlöfa, Ernsta Lembergera, Heinricha Fuchse, Eduarda Leischinga a Leo Grünsteina.⁵ Tato literatura nás informuje, že Patrizius Kittner se narodil 16. března 1809 do rodiny Dominika a Rosalie Kittnerových v Brně (obr. 1). Otec působil jako účetní úředník v Okresní moravsko-slezské státní účtárně

Obr. 1. Patrizius Kittner, Autoportrét, akvarel a kvaš na papíře (před 1840). Zdroj: Moravská galerie, inv. č. U 11418, foto: Olga Trmalová.

(k.k. mährisch-schlesisch Provinzial-Staatsbuchhaltung). Byl hudebně zdatný, psal sonáty a uplatnil se jako varhaník ve farním kostele sv. Jakuba. Se svou ženou vychoval kromě Patrizia ještě deset dětí, z nichž jménem známe pouze Narziše, Theodora, Mathiase, Josefa a Marii. Patriziovi bylo dopřáno studovat na gymnáziu, univerzitní studia již ale neabsolvoval a v sedmnácti letech nastoupil do kanceláře zemského advokáta dr. Josefa Artuse. O rok později se stal úředníkem na Moravskoslezském zemském guberniu. Zde pracoval čtyřicet let. Postupně se stal akcesistou (1835), guberniálním kancelistou (1839) a v roce 1841 byl přidělen prezidiálnímu byru. Ze služby vystoupil v roce 1867 a zby-

2 „Nach fast fünfzigjährigem Schweigen sagt uns die Miniatur heute etwas. Sie erzählt uns in ihrer stillen, ganz undekorativen, aber um so innigeren Art von Grosseltern und Urgrosseltern in jener guten alten Zeit, die noch keine Photographie kannte. Dass es eine solche Zeit überhaupt einmal gab, kann man sich kaum mehr vorstellen... Unsere Zeit ist zu unruhig, zu überburdet, zu anspruchsvoll und marschreierisch geworden.“ Julius LEISCHING, Der Brünner Miniaturmaler Patrizius Kittner, Mährisches Gewerbe-Museum Mitteilungen. Zeitschrift des Verbandes oesterr. Kunstgewerbemuseen, 1906, č. 8, s. 113–124.

3 Karel HOLEŠOVSKÝ, Brněnský miniaturista Patricius Kittner, Brno v minulosti a dnes, 1988, roč. 10, s. 136–142.

4 Julius LEISCHING, Der Brünner Miniaturmaler Patrizius Kittner, Mährisches Gewerbe-Museum Mitteilungen. Zeitschrift des Verbandes oesterr. Kunstgewerbemuseen, 1906, č. 8, s. 113–124; Prokop TOMAN, Kittner Patrizius, in: Nový slovník československých výtvarných umělců, sv. I., Praha 1947, s. 485; Lubor MACHYTKA, Moravský miniaturista Patricius Kittner, Umění a svět, č. 2/3, 1959, s. 102–109; Karel HOLEŠOVSKÝ, Der Brünner Miniaturenmalers Patricius Kittner, Alte und moderne Kunst, 1970, roč. 15, č. 111, s. 17–21; Karel HOLEŠOVSKÝ, Der Brünner Miniaturenmalers Patricius Kittner, in: Patricius Kittner 1809–1900, Brno 1970, s. 36–40; Lubor MACHYTKA, Patricius Kittner 1809–1900: Drobné podobizny; Richard A. HOFMANN, Der Miniaturenmalers Patrizius Kittner und seine Familie, Informationsbrief für sudetendeutsche heimatarchive und Heimatmuseen, 1984, roč. 23, s. 16–34.

5 Eduard LEISCHING, Die Bildnis-Miniatur in Österreich von 1750 bis 1850 mit einer Einleitung über die allgemeinen Zustände der Kunstpflege im Österreich bis 1850 und über die Miniaturen in den anderen Ländern, Wien 1907, s. 184–185, 248, 261; Ernst LEMBERGER, Meisterminiaturen aus fünf Jahrhunderten, Stuttgart 1911; Leo GRÜNSTEIN, Die Bildnisminiatur und ihre Meister: Die Sammlung Professor Dr. Emerich Ullmann, Wien 1925, s. 9, 33, obr. 37; Leo SCHIDLÖF, Miniature in Europe, sv. 1, Graz 1964, s. 429; Emmanuel BÉNÉZIT, Dictionnaire critique et documentaire des peintres, sculpteurs, dessinateurs et graveurs de tous les temps et de tous les pays par un groupe d'écrivains spécialistes français et étrangers, Paříž 1976; Joachim BUSSE, Internationales Handbuch aller Maler und Bildhauer des 19. Jahrhunderts, Wiesbaden 1977; M. STEIF, Thieme Becker, sv. 20, s. 399; Heinrich FUCHS, Die Österreichische Bildnisminiatur von den Anfängen bis zur Gegenwart, sv. 1 (A–K), Wien 1981, s. 107, obr. 37, 38, 246, 247, 248.

tek života strávil v Brně, Mikulově, Vídni a Hirtenbergu. V tomto dolnorakouském městečku také 18. června 1900 zemřel. V roce 1918 byla ve Vídni v aukčním domě Alberta Kendeho dražena jeho umělecká pozůstalost.⁶

Kittner provozoval své portrétní umění vedle kancelářské práce, kterou zajišťoval základní příjem pro chod početné domácnosti. Postupem let se jemu a jeho ženě Josefíně narodili dcery Laura, Helena, Marie a syn Theodor. Setrvalé finanční problémy jej sužovaly celý život, a proto často žádal o podporu u svých nadřízených, kteří mu ji ochotně poskytovali. Lze se domnívat, že tak činili proto, že maloval je samotné i členy jejich rodin.⁷ Kittner se uplatňoval na poli miniatury jako autodidakt. O jeho uměleckém vzdělání víme pouze to, že jej měl školit minorita Leopold Korompay, brněnský malíř, syn tamějšího pozdně barokního malíře Františka Vavřince Korompaye.⁸ Muselo to být krátké školení, protože Korompay zemřel v roce 1829, kdy bylo Kittnerovi dvacet let.⁹ Protože neměl žádného přímého učitele miniaturistu, od kterého by se mohl naučit správným postupům, vzdělával se sám. V jeho pozůstalosti byly doloženy dvě knihy týkající se miniaturní malby, konkrétně *Kunst mit Wasser, Öl- und Pastellfarben zu malen, durch Beyspiele in Landschaften, Blumen u.s.w...* (1800) a *Die Miniaturmalerei in allen ihren Teilen oder deutliche und unterhaltende Anweisung* od Bernharda Friedricha Vogta (1830).¹⁰ Kittnerova miniaturistická činnost je doložitelná podle datovaných prací počínaje rokem 1829. Jeho první z literatury známou miniaturou je portrét hraběte Jindřicha Salis-Zizerse (adjustované do náramku).¹¹ Českými badateli uváděný rok 1860 jako Kittnerův epilog na poli miniatury se nejeví jako správný. Richard A. Hofmann, zdá se, byl dobře obeznámený s Kittnerovou archivní pozůstalostí a ten konstatoval, že Kittner se sice po roce 1860 věnoval více olejomalbě a pastelů,¹² ale na miniaturu zcela nezanavřel. Portrétoval ovšem již pouze členy své rodiny.¹³ Mezi díla, která lze na základě signatury a datace vročit do šedesátých a sedmdesátých let, Hofmann uvádí portréty umělcovy neteře Josefíny Kittnerové (1869), vnoučat Heleny a Rudolfa Wesselých (1871), sestry Marie Brunové (1872) a dcery Marie Kittnerové (1872).¹⁴ Jak napsal Karel Holešovský: „...svůj přirozený talent neustále kultivoval, až dosahoval úrovně, která mu zajistila dobrou pověst mezi brněnskou i mo-

Obr. 2. Portrét Patrizia Kittnera v pozdním věku. Zdroj: Julius LEISCHING, *Der Brünner Miniaturmaler Patrizius Kittner* (1906), s. 113.

ravskou aristokracií a měšťanstvem.“ O tom svědčí také výčet jmen, pro která Kittner pracoval. Řadili se mezi ně příslušníci rodin Lewetzov-Salis, Edler von Ott, Drobnik, Kern, Ulrich, Fischer, Spina, Waldmann, Sedlnitzky, Lettmayer, Lunaczek, Janiczek, Kamprath, Wessely, Kálnoky, Platz, van der Bruch, Pražák, von Paumgarten, Sylva-Tarouca, Lažanský, Žerotín, Schaaffgotsch, Belcredi, Bubna, Forgatsch, Mittrowsky, Bra-cergirdle, Offermann, Skene, Sterneck, Herberstein, Skrben-ski, Hardegg, Dubský, Kastel, Lamberg, Widmann, Logatheti, Ugarte, Belrupt a Stummer. Z literatury víme, že Kittner měl pracovat také pro princeznu z rodu Vasovců a portrétovat se od něj měla nechat princezna Marie Terezie Bavorská.¹⁵

6 Albert KENDE, *Antiquitäten, Ölgemälde alter und neuerer Meister, Aquarelle, Miniaturen aus gräflichem und Wiener Privatbesitz: 41. Kunstauktion von Albert Kende*, Wien, I, Kärtnerstrasse nr. 4, 20.–23. 2. 1918, s. 60–64, obr. 515, 516, 529.

7 Karel HOLEŠOVSKÝ, *O portrétních litografiích Patrizia Kittnera*, *Časopis Slezského muzea*, 1983, série B, roč. 32, s. 236–242, zvl. s. 238–239.

8 Recentně viz Martin DAVID, *František Vavřinec Korompay: život a dílo malíře moravského pozdního baroka*, nepublikovaná diplomová práce (vedení doc. PhDr. Jana Zapletalová, Ph.D.), Olomouc 2016.

9 LEISCHING, *Der Brünner Miniaturmaler Patrizius Kittner*, s. 116.

10 TÝŽ, s. 115; MACHYTKA, *Patrizius Kittner 1809–1900*, s. 4.

11 Miniatura je dnes ztracená. *Ausstellung Patrizius Kittner. Vom 7. bis 28. März 1909*, katalog výstavy, Erzherzog Rainer-Museum für Kunst und Gewerbe, Brno 1909, č. kat. 2.

12 Tato oblast Kittnerovy umělecké tvorby není českému badatelskému prostředí příliš známa. V článku publikovaném Richardem A. Hofmannem v roce 1982 je zevrubně popsáno Kittnerovo mikulovské tvůrčí období (1869–1877), které se dle badatele zaměřilo právě na techniku olejomalby a pastelů. Svá tvrzení podložil nejen archivním materiálem, ale také reprodukcemi pěti olejomalb zobrazujícími matku Rosalii, bratra Matthiase jako kanovníka u kostela sv. Václava a konzistorního radu v Mikulově, sestru Marii provdanou Brunovou, švagra Antona Bruna a dceru Lauru provdanou Gallauerovou. Tyto obrazy jsou dnes v soukromém vlastnictví. Hofmann dále upozornil, že Kittner namaloval rovněž dvě velkoformátové olejomalby zobrazující probošta Antona Friedla a probošta Augusta von Bartenstein. První práci určil Hugo Rokyta a Ivo Krsek jako portrét probošta Vincenze Weintrida. Obě malby by se měly nacházet v kolegiální kapitule u kostela sv. Václava v Mikulově. V Moravské galerii v Brně se nachází Kittnerův signovaný portrét Pavla Křížkovského v řádovém rouchu (inv. č. A 2429). V Kittnerově vídeňském období mělo podle Hofmanna, který se odkazuje na dopis zadavatelky Mitzi Mautner-Markhof z 24. září 1890, vzniknout jediné Kittnerovo oltářní plátno, které osmdesátiletý malíř zhotovil za 130 guldenů. Richard A. HOFMANN, *Die Nikolsburger Jahre des Porträtisten Patrizius Kittner*, *Zeitschrift für Geschichte und Kultur der böhmischen Länder*, 1982, roč. 23, s. 113–125, zvl. s. 121–124, obr. 2, 4, 5, 6, 7; Srv.: H. ROKYTA, *Vincenc Weindridt a začátky péče o památky...*, s. 89; I. KRSEK (RICHTER ed.), *Mikulov*, s. 237.

13 R. A. HOFMANN, *Die Nikolsburger Jahre des Porträtisten*, s. 113–125.

14 TÝŽ, s. 120.

15 J. LEISCHING, *Der Brünner Miniaturmaler Patrizius Kittner*, s. 116, 117, 119.

Dílo Patrizia Kittnera

Patrizius Kittner zemřel ve svých jednadvadesáti letech v roce 1900 (obr. 2). Během života mu nebyla uspořádána žádná výstava reflektující jeho dílo. První přehlídky výtvarného umění, kde byly Kittnerovy miniatury okrajově prezentovány, se uskutečnily v Liberci v roce 1903, ve Vídni a v Opavě v roce 1905, v Berlíně v roce 1906 a v Grazu v roce 1907.¹⁶ V téže roce zahrnul Eduard Leisching Kittnera vůbec poprvé do své publikace věnované rakouské miniatuře z období let 1750 až 1850.¹⁷ Jeho rodné město připravilo devět let po umělcově smrti, za přispění Julia Leischinga a umělcovy dcery Marie Kittnerové, první retrospektivní výstavu, na které bylo představeno sto šest miniatur, dvacet jedna litografií, sedmdesát akvarelů a dvě olejomalby.¹⁸ Julius Leisching se Kittnerovou tvorbou zabýval již dříve, neboť v roce 1906 věnoval portrétistovi odborný článek mapující padesát dva miniatur a sedm akvarelů. Kittnerovo dílo bylo v omezené míře zastoupeno na výstavách v Praze v roce 1913 a ve vídeňské Albertině v roce 1924.¹⁹ Druhá a poslední retrospektivní výstava se konala v Brně na přelomu let 1970 a 1971 a představila padesát pět děl na slonovině i papíře.²⁰

Dnes již není možné připravit expozici, kde by byly zastoupeny desítky Kittnerových děl. Jeho dílo bylo rozptýleno, ztraceno nebo odvezeno do ciziny. Předpokládáme, že v mnoha případech dosud čeká na své znovuobjevení. Největší sbírku Kittnerových miniatur na slonovině uchovává Moravská galerie v Brně,²¹ z celkem devatenácti Kittnerových prací je osm signovaných a datovaných.²² Tři signované a datované práce vlastní Slezské zemské muzeum v Opavě,²³ sedm miniatur uchovává Uměleckoprůmyslové

Obr. 3. Patrizius Kittner, Portrét důstojníka 8. pěšího pluku rakouské armády, akvarel a kvaš na slonovině (1836). Zdroj: Národní muzeum, fond OSČD, inv. č. H2-199018, foto: Olga Trmalová.

muzeum v Praze (z toho jedna signovaná s datací a jedna pouze signovaná),²⁴ celkem pět Kittnerových prací na slonovině je k nalezení ve sbírkách Muzea města Brna (z toho dvě signované s datací).²⁵ Po jedné miniatuře se nachází v Národní galerii v Praze²⁶ a na státním zámku Kozel.²⁷ V zahraničních sbírkách víme o miniatuře *Neznámé ženy* v Muzeu

16 Katalog der Miniatur Ausstellung, Reichenberg 1903; Katalog der Miniatur Ausstellung, Troppau 1905, kat. č. 613, 614; Katalog der Miniatur Ausstellung, Wien 1905, kat. č. 1395, kat. č. 1396; Katalog Miniatur Ausstellung, Berlin 1906; Katalog der Miniatur Ausstellung, Graz 1907.

17 Eduard LEISCHING, Die Bildnis-Miniatur in Österreich, s. 184–185, 248–249.

18 Ausstellung Patrizius Kittner 1909.

19 Katalog der Miniatur Ausstellung, Prag 1913, s. 16; Katalog der Miniatur Ausstellung, Albertina, Wien 1924, kat. č. 495.

20 L. MACHYTKA, Patricius Kittner 1809–1900.

21 Moravská galerie. Sbírkový online. Autor – Patricius Kittner, výtvarný druh – miniatury [online]. Dostupné z: https://sbirky.moravska-galerie.cz/katalog?author=Kittner%2C+Patricius&work_type=Miniatury (cit. 6. 9. 2023).

22 Patrizius Kittner, Portrét barona Pražáka, 1858, akvarel na slonovině, 18,5 × 17,2 cm, signováno vlevo v rohu „Kittner 858“, Brno, Moravská galerie, inv. č. U 30950; Patrizius Kittner, Portrét chlapce, 1847, akvarel a kvaš na slonovině, 11,4 × 9,2 cm, signováno vpravo v rohu „Kittner 1847“, Brno, Moravská galerie, inv. č. U 28955; Patrizius Kittner, Podobizna muže v úřednické uniformě, 1841, akvarel na slonovině, 6,9 × 5,6 cm, signováno vlevo na straně „pt. Kittner 1841“, Brno, Moravská galerie, inv. č. B 3327; Patrizius Kittner, Podobizna Karolíny Chlumecké, rozené Fenzové, 1850, akvarel na slonovině, 10,9 × 8,5 cm, signováno vpravo na straně „Kittner 1850“, Brno, Moravská galerie, inv. č. B 4318; Patrizius Kittner, Podobizna dámy v modrých šatech s růží za pasem, 1850, akvarel na slonovině, 9,5 × 7,5 cm, signováno vpravo na straně „pt. Kittner 1850“, Brno, Moravská galerie, inv. č. SDK 454; Patrizius Kittner, Portrét dívky, 1844, akvarel na slonovině, 14,1 × 11,6 cm, signováno v levém spodním rohu „Kittner 1844“, Brno, Moravská galerie, inv. č. U 25542; Patrizius Kittner, Podobizna Viléma Drobníka, 1831, akvarel na slonovině, 6,8 × 5,8 cm, signováno vlevo na straně „p. Kittner 1.8br 1831“, Brno, Moravská galerie, inv. č. B 3329; Patrizius Kittner, Podobizna Marie von Paumgarten jako dítěte, 1860, akvarel na slonovině, 9,9 × 8,3 cm, signováno vlevo na straně „Kittner 860“, Brno, Moravská galerie, inv. č. B 4307.

23 Patrizius Kittner, Portrét děvčátka, kvaš na slonovině, 6,4 × 7,7 cm, signováno neúplně vlevo dole „ittner I“, Opava, Slezské zemské muzeum, inv. č. U 1015 A; Patrizius Kittner, Portrét děvčátka, kvaš na slonovině, 6,4 × 7,7 cm, signováno vpravo na stole „Kittner 1849“, Opava, Slezské zemské muzeum, inv. č. U 1016 A; Patrizius Kittner, Portrét manželů Hermanna barona Pillersdorfa a jeho ženy Adolfiny Johanny, rozené Kleinové, 1859, akvarel a kvaš na slonovině, 11,4 × 8,6 cm, signováno vpravo „Kittner 1850“, Opava, Slezské zemské muzeum, inv. č. U 1157 A.

24 Patrizius Kittner, Mladý muž s ryšavými vlasy a vousy, akvarel na slonovině, 17,5 × 14,6 cm, signováno „pix Kittner“, Praha, Uměleckoprůmyslové muzeum, inv. č. B IV/ 24; Patrizius Kittner, Podobizna neznámého mladíka, 1841, kvaš na slonovině, 10,8 × 8,6 cm, signováno „pt. Kittner 1841“, Praha, Uměleckoprůmyslové muzeum, inv. č. 32913.

25 Patrizius Kittner, Dívka s červenozlatými stuhami, 1858, akvarel a kvaš na slonovině, 12,7 × 9,8 cm, signováno vlevo dole „Kittner 858“, Brno, Muzeum města Brna, inv. č. 53748; Patrizius Kittner, Dívka s růží, 1849, akvarel a kvaš na slonovině, 10,4 × 8,1 cm, signováno vlevo po straně „pt. Kittner 1849“, Brno, Muzeum města Brna, inv. č. 53749.

26 Patrizius Kittner, Mladá dáma v bílých šatech, 1846, akvarel a kvaš na slonovině, 10,5 × 8 cm, signováno „pt. Kittner“, Praha, Národní galerie, inv. č. K 42 833. Jan N. ASSMANN, Portrétní miniatury 17.–19. století, Praha 1996, s. 40, kat. č. 83.

27 Patricius Kittner, Neznámý muž s licousy, malba kvašem a akvarelem na slonovině destičce, 10,3 × 7,8 cm, signováno „pt. Kittner 1846“, Národní památkový ústav – UPS České Budějovice, státní zámek Kozel, inv. č. KZ01302. Ludmila OURODOVÁ-HRONKOVÁ – Olga TRMALOVÁ, Portrétní miniatury ve sbírkách Národního památkového ústavu v Českých Budějovicích, České Budějovice 2022, s. 228–229.

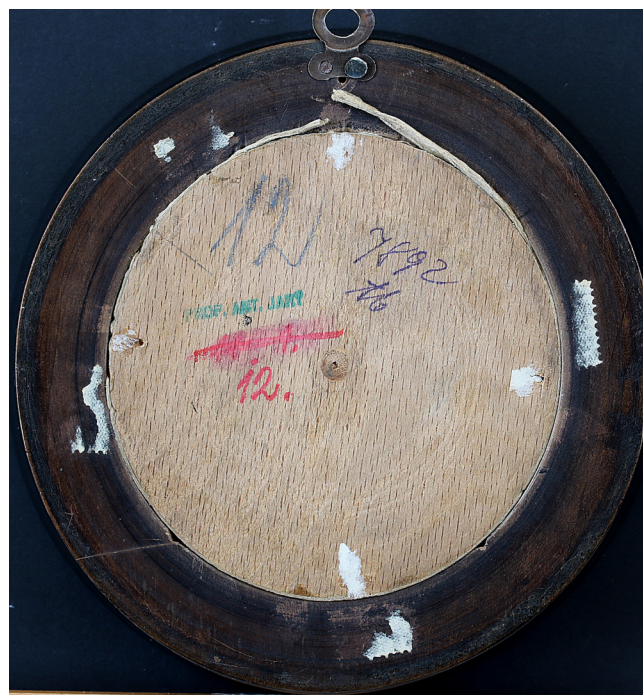

Obr. 4. Patrizius Kittner, Portrét důstojníka 8. pěšího pluku rakouské armády, akvarel a kvaš na slonovině (1836) – bez rámečku. Zdroj: Národní muzeum, fond OSČD, inv. č. H2-199018, foto: Olga Trmalová.

Zamkowe v Pszczynie.²⁸ Kittner je zastoupen i v několika soukromých kolekcích v Čechách a s největší pravděpodobností také v Rakousku.

Miniatura důstojníka – nová akvizice NM

Do sbírek Národního muzea přibyla v roce 2022 Kittnerova miniatura na slonovině (H2-199018). Jedná se o první a zatím jedinou Kittnerovu práci v našich sbírkách. NM ji získalo od soukromého sběratele z jižních Čech. Zobrazuje poprsí mladého muže en face, který vlídně pohlíží na diváka (obr. 3). Přátelské ladění podporují blankytně modré oči, které dominují bledé, ruměncem částečně zalité tváři. Skráně zdobí kotlety podle dobové módy. Vlnité vlasy barvy blond jsou sčesaný pěšinkou více napravo tak, aby vynikly lokny po stranách. Je oblečen do bílého vojenského kabátce, jež zdobí zlaté knoflíky, černý nákrčník a zelený límec. Pozadí tvoří mračná oblaka, jež se směrem do pravého horního rohu protrhávají v blankytně modré nebe. Miniatura je signována na líci vpravo dole *pt Kittner 1836*. Je psána tenkým štětcem v bílé barvě, souběžně s okrajem nahoru (obr. 4). Obdélková slonovinová destička je krytá nepůvodním sklíčkem. Je vsazena do výřezu se zkosenými rohy v kulatém po obvodu intarzovaném a ve střední části černě lakovaném rámu. Přechod mezi rámem a krycím sklíčkem zdobí mosazná

Obr. 5. Patrizius Kittner, Portrét důstojníka 8. pěšího pluku rakouské armády (1836) – zadní strana krytá bukovou destičkou. Zdroj: Národní muzeum, fond OSČD, inv. č. H2-199018, foto: Olga Trmalová.

tepaná obroučka. Rám, stejně jako ouško je nepůvodní, lze jej datovat do první poloviny 20. století. Reversní strana miniatury je kryta kulatou bukovou destičkou s několika čísly v různých barvách a razítkem s nápisem PROF. ANT. JARÝ (obr. 5).²⁹ O nepůvodnosti adjustace vypovídají složené listy papíru sloužící jako vypořádání miniatury v rámu (obr. 6). Zadní strana miniatury je kryta papírem vyšší gramáže, který rovněž neodpovídá produkci 19. století. V levém dolním rohu je číslo 69652/300,- a uprostřed při horním okraji vidíme číslo 1172. Jedno z čísel snad uvádí cenu, za kterou byla miniatura v minulosti prodána. Na vlastní reversní straně miniatury je viditelné tužkou psané číslo 61 (obr. 7). Miniatura není zásadně poškozená. V minulosti již byla restaurována. Při pohledu pouhým okem a více při nasvícení ze strany je patrná krycí retuš vlevo dole – na pravé části mužovy hrudi (obr. 8). Na snímku pořízeném v ultrafialovém záření se potvrzuje retušování také v pravém horním rohu (obr. 9).

Miniatura celkově působí jako kvalitní práce. Přestože barevnost je omezena na škálu hnědí, černí, modří a zelení, kterou ozvláštňuje pouze červeně ve tvářích, nevyznívá tato kombinace ke škodě díla. Základní obrysová linie je vedena jistě, ale ne příliš tvrdě – nejlépe patrná je na prostorovém rozvržení vojákovy kabátu. Usazení figury v prostoru, přestože se jedná o iluzivní výsek oblačného nebe, působí nenuceně. Anatomie vojákovy poprsí je zobrazena správně, bez větších malířských chyb. Poměr hlavy k trupu odpovídá realitě. Objemy vojákovy tváře jsou budovány pomocí vedle sebe položených vzájemně se propojujících tahů štětce.

²⁸ Patricius Kittner, Neznámá žena, akvarel a kvaš na slonovině, 8,5 × 6,6 cm, signováno „pt Kittner 1842“, Muzeum Zamkowe v Pszczynie, inv. č. MP/S/4591. Lidia KRUCZEK, Miniatury płaskorzeźby i sylwetki XVI-XX wieku, katalog zbiorów, Pszczyna 1987, s. 220, kat. č. 178.

²⁹ Tužkou psané číslo 12, červeně psané číslo 12, červeně psaný nápis škrtnutý a nečitelný, razítko v barvě zeleného inkoustu s nápisem: PROF. ANT. JARÝ, propiskou psané číslo 7892 a vázaně psané velké písmeno M.

Obr. 6. Patrizius Kittner, Portrét důstojníka 8. pěšího pluku rakouské armády (1836) – zadní strana se složenými listy sloužícími jako vypodložení miniatury. Zdroj: Národní muzeum, fond OSČD, inv. č. H2-199018, foto: Olga Trmalová.

Chybí zcela modelace pomocí světla a stínu. Bílý vojenský kabát je modelován pouze bílošedou barvou pomocí krátkých štětcových tahů (obr. 10). Nasvícení výjevu je velice ploché, jako by světlo dopadalo na vojákovu tvář přímo od malířského stojanu.

Miniatura důstojníka – Kittnerův rukopis

Miniatura je označena datem 1836. Kittnerových miniatur na slonovině, které lze na základě jejich signatury a datace vročit do třetí dekády 19. století, není mnoho – jak publikovaných, tak dochovaných ve sbírkových institucích. Lubor Machytka uvedl dohromady osm signovaných miniatur na slonovině s tímto vročením – čtyři díla měla být uchována institucionálně, čtyři díla měla být v soukromém vlastnictví. Protože se informace uvedené v Machytkově katalogu (1970) a informace získané od správců jednotlivých sbírkových fondů v mnohém liší (2023)³⁰ a protože nebylo možné všechny uvedené miniatury zkoumat in situ, obrátili jsme svou pozornost k signovaným miniaturám z Moravské galerie v Brně, které jsme měli možnost studovat v depozitáři.³¹ Tyto práce nám posloužily jako adekvátní srovnávací materiál, na základě kterého jsme zhodnotili pro Kittnera charakteristické rysy tvorby.

Obr. 7. Patrizius Kittner, Portrét důstojníka 8. pěšího pluku rakouské armády (1836) – čísla na zadní straně miniatury a na papírovém vypodložení. Zdroj: Národní muzeum, fond OSČD, inv. č. H2-199018, foto: Olga Trmalová.

Detaily rukopisného charakteru Kittnerovy práce jsme podrobili zkoumání pomocí přenosných mikroskopů značky Dino-Lite typ AM4115ZT pro fotografie v normálním světle a Dino-Lite typ AD4113T-12V pro fotografie v infračerveném záření a document detectoru pro fotografie v UV luminescenci a v modrém světle. Nahradili jsme tím lupu, kterou badatelé běžně využívali v minulosti. Studium miniatur vždy vyžadovalo použití nějakého zvětšovacího nástroje, neboť i sami umělci upravovali detaily za pomoci zvětšovacích skel. Většinou ovšem malovali bez nich, aby viděli a kontrolovali obrazový celek. Kittnerův rukopis začneme popisem vojákovy tváře. Ta je tvořena těsně vedle sebe položenými čarami, které se jen zřídka kdy kříží. Je zajímavé, že tento způsob modelace pleť nacházíme u Kittnera spíše v jeho akvarelech na papíře, jako například v portrétu *Dámy v modrém kožíšku* z roku 1851 (obr. 11). Jeho miniatury na slonovině mají tváře modelované buď křížícími se tahy štětce, nebo plochou štětcovou malbou. Linie nosu, nosních dírek, nadočnicového oblouku, ušního boltce a rtů je u portrétu vojáka zdůrazněna kresbou červeně hnědého okrového pigmentu (obr. 12, obr. 13). Analogii v tomto případě nalézáme v *Portrétu Karolíny Chlumecké, rozené Fenzové* z roku 1850 (obr. 14, obr. 15). Rty samotné jsou malovány červeným organickým barvivem, což nejlépe vyniká v ultrafialovém záření (obr. 16). Duhovky očí jsou naproti tomu pojednány jako kompaktní skvrna v různých odstí-

30 Liší se především počet připsaných miniatur. Některá díla připsaná Patriziu Kittnerovi jsou diskutabilní a bez hlubší vizuální analýzy (okem i mikroskopem) je nelze do srovnání zahrnout.

31 Za možnost studovat Kittnerovy miniatury na slonovině i papíře a grafiky děkuji slečně Tereze Kučerové, správce sbírky kresby a grafiky Moravské galerie v Brně.

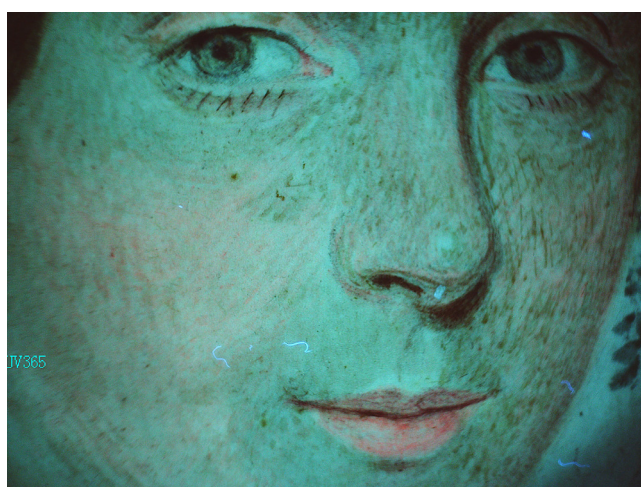
Obr. 8. Patrizius Kittner, Portrét důstojníka 8. pěšího pluku rakouské armády (1836) – fotografie v bočním osvětlení. Zdroj: Národní muzeum, fond OSČD, inv. č. H2-199018, foto: Olga Trmalová.

Obr. 9. Patrizius Kittner, Portrét důstojníka 8. pěšího pluku rakouské armády (1836) – fotografie v ultrafialové luminiscenci. Zdroj: Národní muzeum, fond OSČD, inv. č. H2-199018, foto: Olga Trmalová.

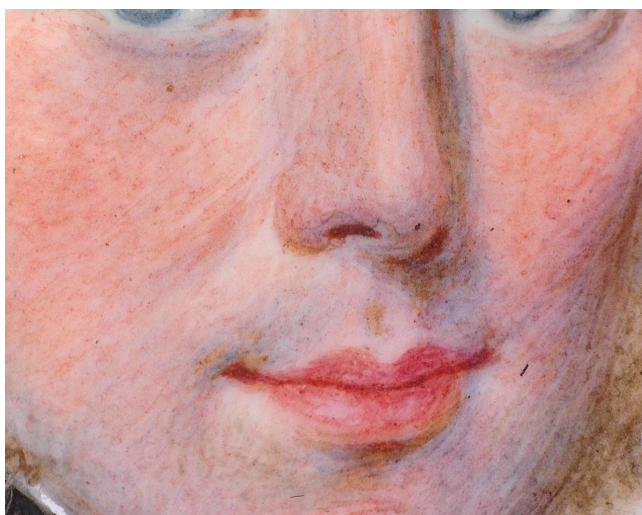
Obr. 10. Patrizius Kittner, Portrét důstojníka 8. pěšího pluku rakouské armády (1836), detail – modelace kabátu bílošedou barvou pomocí krátkých štětcových tahů. Zdroj: Národní muzeum, fond OSČD, inv. č. H2-199018, foto: Olga Trmalová.

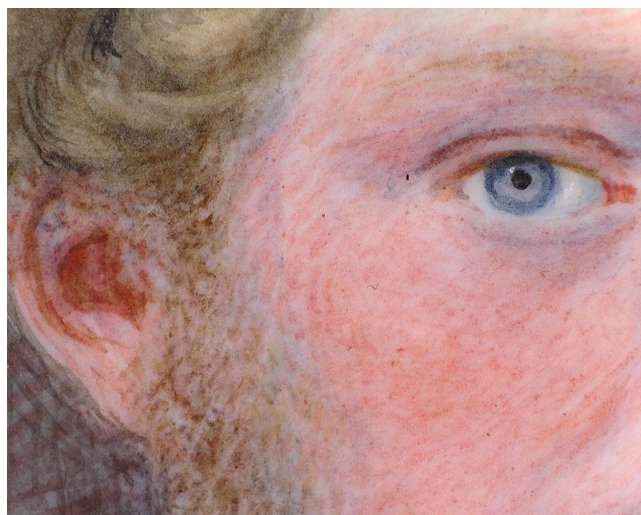
Obr. 11. Patrizius Kittner, Portrét dámy v modrém kožíšku, akvarel a kvaš na slonovině (1851), detail – fotografie v ultrafialové luminiscenci. Zdroj: Moravská galerie, inv. č. SDK 453, foto: Olga Trmalová.

nech modré, jejich lesk je podpořen pouze nepatrnou tečkou běloby nad zornicí vlevo nahoře. V případě bělma, které je ponecháno bez barevné vrstvy, pozorujeme bělobu pouze jako nepatrnou skvrnu vpravo nebo vlevo od duhovky. Stejný přístup shledáváme u řady Kittnerových miniatur, jako příklad uvedme *Dámu v modrých šatech s růží za pasem* z roku 1850 (obr. 17, obr. 18). Vojáckovy vousy jsou částečně malovány a částečně proškraňovány až do černého nákrčníku (obr. 19). Tento princip pozorujeme také v *Portrétu Viléma Drobníka* (obr. 20). Vlasy jsou nanášeny plošně bez akcen-

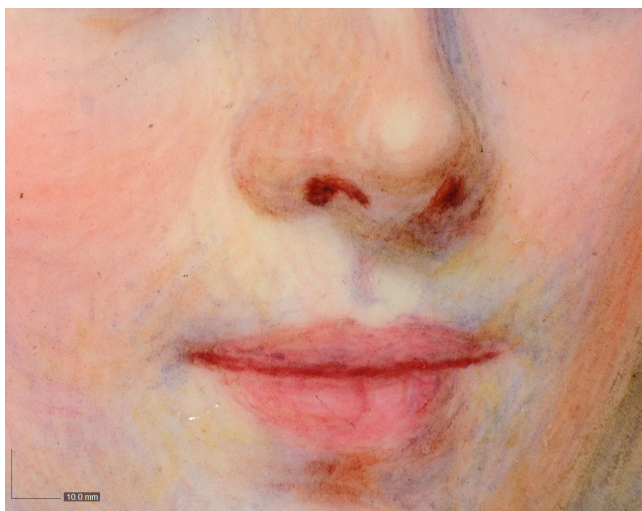
tace čar či skvrn, jejich objem je dotvářen tmavšími odstíny žlutohnědé barvy (obr. 21). Stejný způsob práce vykazuje *Portrét dívky* z roku 1844 (obr. 22). Plocha kabátu je pojednána sítí bílých kvašových linií (obr. 23, obr. 24). Límeček i nákrčník jsou podobně jako vlasy malovány v ploše zelené a černé barvy, která je v lesklých partiích akcentována přidávkou pojítka z arabské gumy. Pomocí mikroskopické fotografie v IR záření sledujeme u vojenského oděvu podkresbu tužkou (obr. 25). Pozadí miniatury je tvořeno kombinací mnohdy se vzájemně křížících rukopisných čar a menších

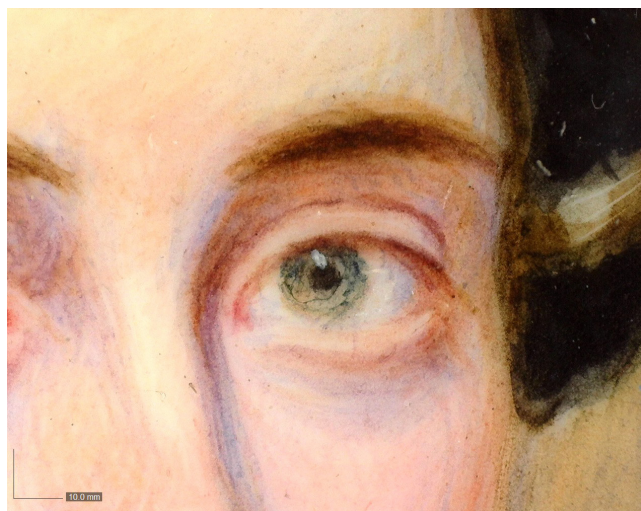
Obr. 12. Patrizius Kittner, Portrét důstojníka 8. pěšího pluku rakouské armády (1836), detail – zdůraznění linie nosu, nosních dírek a rtů pomocí kresby červeně hnědého okrového pigmentu. Zdroj: Národní muzeum, fond OSČD, inv. č. H2-199018, foto: Olga Trmalová.

Obr. 13. Patrizius Kittner, Portrét důstojníka 8. pěšího pluku rakouské armády (1836), detail – zdůraznění linie ušního boltce a nadočnicového oblouku pomocí kresby červeně hnědým okrovým pigmentem. Zdroj: Národní muzeum, fond OSČD, inv. č. H2-199018, foto: Olga Trmalová.

Obr. 14. Patrizius Kittner, Portrét Karolíny Chlumecké, akvarel a kvaš na slonovině (1850), detail – zdůraznění linie nosu, nosních dírek a rtů pomocí kresby červeně hnědým okrovým pigmentem. Zdroj: Moravská galerie, inv. č. B 4316, foto: Olga Trmalová.

Obr. 15. Patrizius Kittner, Portrét Karolíny Chlumecké, akvarel a kvaš na slonovině (1850), detail – zdůraznění linie ušního boltce a nadočnicového oblouku pomocí kresby červeně hnědým okrovým pigmentem. Zdroj: Moravská galerie, inv. č. B 4316, foto: Olga Trmalová.

či větších akvarelových skvrn (obr. 26, obr. 27, obr. 28). Výše uvedené charakteristiky jsme sledovali na řadě dalších Kittnerových signovaných i nesignovaných miniaturách na slonovině i papíře. S ohledem na počet reprodukcí doprovedné fotodokumentace v textu je ve srovnávací analýze neuvádíme.³²

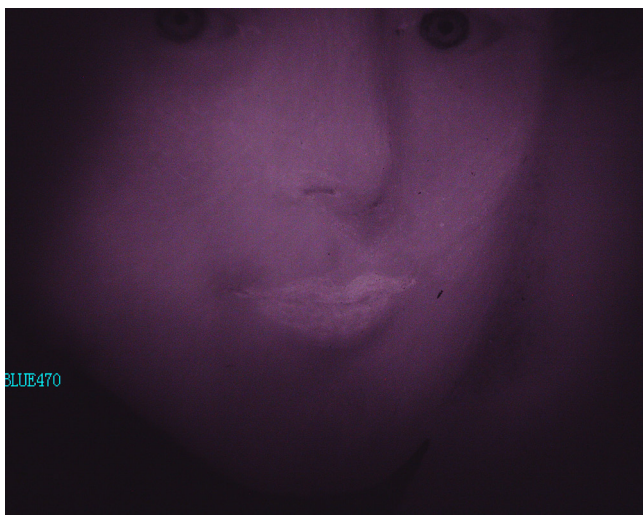
Kittnerův sloh

Co tato zjištění vypovídají o slohu mladého portrétisty. Víme, že miniatura vznikla v roce, kdy bylo Patriziu Kittnerovi dvacet sedm let. Spadá tedy do jeho raného tvůrčího období. Výše jmenované atributy naznačují, že malíř v této době

zkoušel, kam až může ve své miniaturistické praxi dojít. Právě podání oblačného pozadí prozrazuje, že Kittner objevoval možnosti, které mu nabízelo čárkování, plošná malba i použití skvrn. Zároveň již ale ukotvoval principy, na jejichž základě stavěl i v budoucnu své práce. Jedná se zejména o jeho charakteristicky zdůrazňující linie provedené červeným okrem, malinově zbarvené rty, lesky po pravé straně duhovky, proškrabávání vousů a plošně malované vlasy. Jistě se snažil poznávat soudobé malířské trendy. Ve svém rodném městě ani v okolí k tomu neměl mnoho příležitostí. Nebylo ani s kým měřit svůj malířský um. Drobné portrétní umění pěstovali na Moravě pouze Jan Horák (1815–1870), který se ovšem většinou zdržoval ve Vídni a jehož portréty nejsou u nás příliš

³² Za velice cenné konzultace a provedení fotografií děkuji akademické malířce Olze Trmalové, restaurátorce Národního muzea.

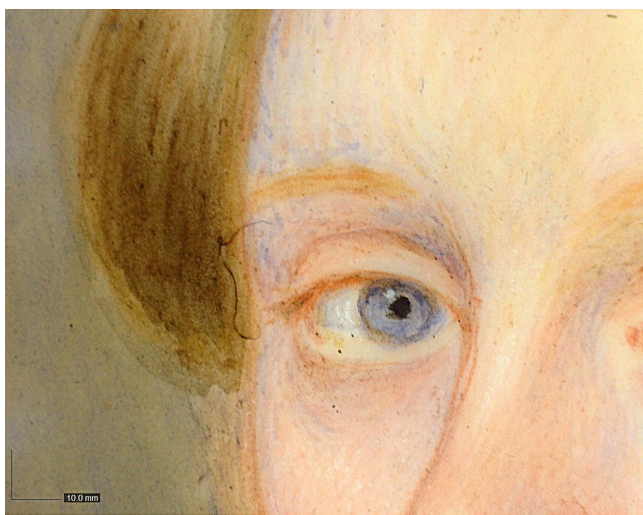

Obr. 16. Patrizius Kittner, Portrét důstojníka 8. pěšího pluku rakouské armády (1836), fotografie v modrém světle – rty malované červeným organickým barvivem. Zdroj: Národní muzeum, fond OSČD, inv. č. H2-199018, foto: Olga Trmalová.

Obr. 17. Patrizius Kittner, Portrét důstojníka 8. pěšího pluku rakouské armády (1836), detail – pojednání očí. Zdroj: Národní muzeum, fond OSČD, inv. č. H2-199018, foto: Olga Trmalová.

Obr. 18. Patrizius Kittner, Dáma v modrých šatech s růží za pasem z roku, akvarel a kvaš na slonovině (1850), detail – pojednání očí. Zdroj: Moravská galerie, inv. č. SDK 454, foto: Olga Trmalová.

Obr. 19. Patrizius Kittner, Portrét důstojníka 8. pěšího pluku rakouské armády (1836), detail – vousy vyryté do barevné vrstvy. Zdroj: Národní muzeum, fond OSČD, inv. č. H2-199018, foto: Olga Trmalová.

známé a zachované, a opavský malíř Josef Burda (1825–?), který ve svých akvarelových portrétech zachycoval měšťanskou společnost rodného města i hosty karlovarských lázní, kam dojížděl za klienty.³³

Vídeňská miniaturistická škola

Kittner svůj pohled tedy obracel do Vídně. Nekoronovaným vládcem na poli miniaturního portrétu v hlavním městě monarchie byl v této době Moritz Michael Daffinger (1790–1849), umělec, jehož dílo okouzlo celou vídeňskou společnost a vzbudilo zájem z řad jeho vrstevníků, kteří si v různé intenzitě přisvojovali jeho styl. Ve druhé čtvrtině 19. století se celá skupina vídeňských malířů seskupila do tzv. Daffin-

gerovy školy. Patřili mezi ně Emanuel Peter, bratři Theerové, Alois von Anreiter a Carl von Saar. Všichni tito umělci se snažili docílit daffingerovské barevné ohnivosti, efektní dekorativnosti vzácných látek i krásných květů, přesného zachycení fyziognomických rysů portrétovaného i nedbalého přehlížení případných anatomických nedostatků, a především výtvarného mistrovství v kladení lehkých skvrn a čar, z nichž malíř tvořil celý obrazový prostor.³⁴

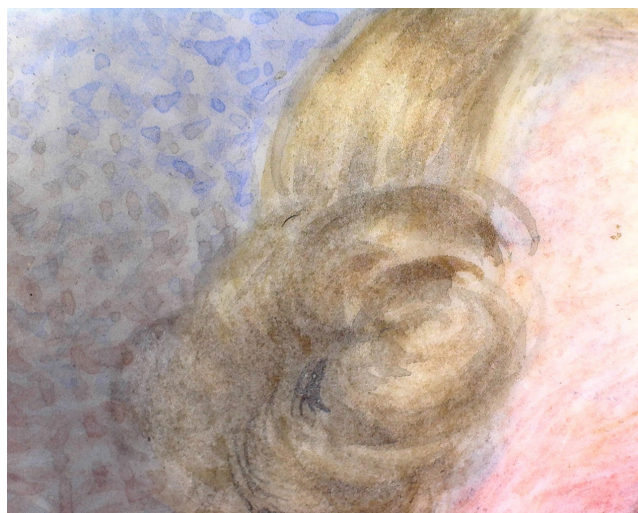
Kittner se také snažil navazovat na daffingerovský portrétní styl, zprostředkovaný v Čechách a na Moravě dílem Roberta Theera a Emanuela Petera. Právě v době, kdy vznikla miniatura vojáka, lze sledovat nápadnou proměnu Kittnerových tvůrčích názorů a „...příklon k typickému vídeňskému, z baroku odvozenému aranžmá kompozičnímu,

33 Karel HOLEŠOVSKÝ, Rozkvět, in: Portrétní miniatura, Praha 1976, s. 105–106.

34 TÝŽ 1976, s. 74–83.

Obr. 20. Patrizius Kittner, Portrét Viléma Drobnička, akvarel a kvaš na slonovině, detail – vousy vyryté do barevní vrstvy. Zdroj: Moravská galerie, inv. č. B 3329, foto: Olga Trmalová.

Obr. 21. Patrizius Kittner, Portrét důstojníka 8. pěšího pluku rakouské armády (1836), detail – plošně pojednané vlasy bez akcentace čar či čárek. Zdroj: Národní muzeum, fond OSČD, inv. č. H2-199018, foto: Olga Trmalová.

Obr. 22. Patrizius Kittner, Portrét dívky, akvarel a kvaš na slonovině (1844), detail – srovnání pojednání vlasů. Zdroj: Moravská galerie, inv. č. U 25542, foto: Olga Trmalová.

Obr. 23. Patrizius Kittner, Portrét důstojníka 8. pěšího pluku rakouské armády (1836), fotografie v bočním osvětlení – bílé kvašové linie na vojenské uniformě. Zdroj: Národní muzeum, fond OSČD, inv. č. H2-199018, foto: Olga Trmalová.

Obr. 24. Patrizius Kittner, Portrét důstojníka 8. pěšího pluku rakouské armády (1836), detail – bílé kvašové linie na vojenské uniformě. Zdroj: Národní muzeum, fond OSČD, inv. č. H2-199018, foto: Olga Trmalová.

Obr. 25. Patrizius Kittner, Portrét důstojníka 8. pěšího pluku rakouské armády (1836), mikroskopická fotografie v IR záření – podkresba tužkou. Zdroj: Národní muzeum, fond OSČD, inv. č. H2-199018, foto: Olga Trmalová.

Obr. 26. Patrizius Kittner, Portrét důstojníka 8. pěšího pluku rakouské armády (1836), detail – v pozadí větší akvarelové skvrny. Zdroj: Národní muzeum, fond OSČD, inv. č. H2-199018, foto: Olga Trmalová.

barevnému a světelnému“.³⁵ V Kittnerově případě ukazují jasný vliv vídeňské miniaturní produkce především rukopis založený na křížících se tazích štětce a použití organického barviva v malbě inkarnátů. Brněnský rodák měl ovšem nemnoho prostředků, aby mohl jezdit studovat do Vídně. V dopise mezi Juliem Leischingem a Kittnerovou dcerou Marií se dozvídáme, že se sice znal s vídeňskými malíři Dannhuserem, Daffingerem a Kriehuberem, ale při svém zaměstnání měl na takové styky málo času.³⁶ Příklady vídeňské produkce mu tedy musely zprostředkovávat brněnské šlechtické kruhy, které se obracely směrem k vídeňskému způsobu života. Příslušníci moravské aristokracie vlastnili vídeňské miniaturní portréty a Kittner³⁷ se s nimi mohl dostávat do styku při portrétování jejich majitelů. Příklady vídeňské portrétní produkce zprostředkovaly brněnskému malíři také litografie. Není nezajímavé, že portrétní litografie se po roce 1801 stala velice populární právě v řadách malířů miniaturistů. K prvním vídeňským umělcům, kteří sáhli po litografické křídě, aby věrně zachytili tváře svých klientů, patřili mezi jinými Adolf Kunicke (1777–1838), Josef Lancedelly st. (1774–1832), Robert Theer (1808–1863), Friedrich Lieder (1780–1859) nebo Alois Agricola (1779–

Obr. 27. Patrizius Kittner, Portrét důstojníka 8. pěšího pluku rakouské armády (1836), detail – v pozadí menší akvarelové skvrny. Zdroj: Národní muzeum, fond OSČD, inv. č. H2-199018, foto: Olga Trmalová.

1852). Nedostižným reprezentantem vídeňské portrétní litografie se stal Josef Kriehuber (1800–1876).³⁸ Také Patrizius Kittner se prosadil na poli litografické práce. Etabloval se již ve třicátých letech, kdy vznikl portrét moravskoslezského místodržícího Aloise hraběte Ugarteho. Na něj navázala celá řada oficiálních litografických portrétů.³⁹

Kittnerovi objednavatelé z řad rakouské armády

Mezi tyto význačné muže patří také důstojníci z posádkového velitelství v Brně. Ve čtyřicátých letech Kittner litografoval portréty polního maršála Františka hraběte Schaffgotsche (1846),⁴⁰ brněnského vrchního vojenského velitele Bernharda Marcantelliho šlechtice ze Serravalle⁴¹ nebo generálmajora Karla Urbana (1850).⁴² Mezi Kittnerovy klienty se v této době řadili rovněž příslušníci brněnské Národní gardy, konkrétně její vrchní velitel Josef rytíř von Malter⁴³ a rytmistr a major Anton Justián.⁴⁴ Kittner měl, zdá se, k vojenskému prostředí blízko. V roce 1848 se umělec sám stal členem Národní gardy a jako gardista se také portrétoval. Jeho syn Theodor ho korespondenčně informoval o dění v Národní gardě v Geirsbergu v Horních Rakousích.⁴⁵ Dce-

35 K. HOLEŠOVSKÝ, Průvodce sbírkami, Brno 1983, s. 105.

36 L. MACHYTKA, Patricius Kittner 1809–1900, s. 4.

37 K. HOLEŠOVSKÝ, O portrétních litografiích, s. 240.

38 Patrizius Kittner spolupracoval ve své litografické práci nejčastěji právě s Josefem Kriehuberem a Josefem Höfelichem.

39 Ve čtyřicátých letech to byly podobenky brněnského biskupa Antona Ernsta hraběte von Schaffgotsche (obr. 29), císařského rady a poslance Ignaze Krinnera, brněnského starosty Johanna Ritschla, vrchního velitele Národní gardy Josefa rytíře von Malter, majora brněnské Národní gardy Antona Justiana a Viléma hraběte Mítrovského. Padesátá léta byla v Kittnerově litografickém díle zastoupena zobrazením podomka, které v roce 1909 věnovala Marie Kittnerová Muzeu arcivévodý Rainera v Brně, a portrétem moravského místodržícího Leopolda hraběte Lažanského. V šedesátých letech 19. století vypočetl Kittner moravského místodržícího Gustava hraběte Chorinského (obr. 30). Dochovaly se rovněž nedatované podobenky ředitele panství a hospodářského rady Josefa Drobnička, školního rady Antonína Krále, ministra zahraničních věcí Karla Ferdinanda hraběte von Buol a vrchního vojenského velitele v Brně Bernharda Marcantelli šlechtice ze Serravalle.

40 Patrizius Kittner, Polní maršál František hrabě Schaffgotsche, 1846, litografie, signováno „Kittner 1846“. J. LEISCHING, Der Brüner Miniaturmaler Patrizius, kat. č. 115.

41 Patrizius Kittner, Vrchní vojenský velitel v Brně Bernhard Marcantelli šlechtice ze Serravalle, litografie, Brno, Moravská galerie, inv. č. SDR 3283/48.

42 Patrizius Kittner – Josef Kriehuber, Generál major Karel Urban, 1850, litografie, 45,9 × 32 cm, Brno, Moravská zemská knihovna, sign. Skf.2K-0091.012.

43 Patrizius Kittner, Josef rytíř von Malter, rytíř Leopoldova řádu, polní podmaršálek a vrchní velitel Národní gardy, 1849, litografie, 280 × 200 mm, Brno, Moravská galerie, inv. č. C 1457.

44 Patrizius Kittner, Anton Justián, c.k. rytmistr a major brněnské Národní gardy, litografie, 1849, litografie, Brno, Moravská galerie, inv. č. C 1459.

45 R. A. HOFMANN, Die Nikolsburger Jahre des Portätisten, s. 116.

Obr. 28. Patrizius Kittner, Portrét důstojníka 8. pěšího pluku rakouské armády (1836), detail – v pozadí křížící se rukopisné čáry. Zdroj: Národní muzeum, fond OSČD, inv. č. H2-199018, foto: Olga Trmalová.

ra Laura se v roce 1870 v Mikulově vdala za nadporučíka Alberta Gallaunera.⁴⁶ O tom, že vojáci, respektive vojenští důstojníci, patřili mezi Kittnerovy časté objednavatele, nás rovněž zpravuje zcela ojedinělý soupis Kittnerem portretovaných lidí, který se dochoval v majetku malířovy dcery Marie Kittnerové. Zahrnoval období mezi květnem roku 1835 a listopadem roku 1837 a představoval na 196 miniatur. V citovaném období seznam jmenoval dvacet šest představitelů císařské armády.⁴⁷ Mezi hodnostmi, které v Kittnerových zápiscích čteme, se objevovali poručíci, nadporučíci, plukovníci, kapitáni, majorové i praporečníci. Dnes „známe“ většinu Kittnerem malovaných vojenských podobizen pouze z literatury. To je případ miniatur zobrazujících Ludvíka rytíře von Paumgarten v bílé vojenské uniformě,⁴⁸ plukovního lékaře Franze Waldmanna,⁴⁹ důstojníka v modré uniformě se zlatými epoletami a černými výložkami⁵⁰ a důstojníka dragounského pluku hraběte Kinského.⁵¹ Ve sbírkových institucích identifikujeme pouze čtyři Kittnerovy miniatury z vojenského prostředí (pokud pomineme novou akvizici NM). Muzeum města Brna uchovává akvarel na papíře představující neznámého kyrysnického důstojníka.⁵²

Obr. 29. Patrizius Kittner, Anton Ernst hrabě von Schaffgotsche, litografie (1846). Zdroj: Národní muzeum, fond OSČD, inv. č. H2-183516, foto: Jana Kuříková.

Uměleckoprůmyslové museum v Praze vlastní miniaturní portrét hraběte Kolovrata v důstojnické uniformě.⁵³ V Moravské galerii se dochoval portrét Franze Fischera v uniformě gardisty.⁵⁴ Vizuálně nejbližší jsou naši podobizně vojáka dvě miniatury, z nichž první zobrazuje Adolfa Beischlägera jako majora auditora c. k. pěšího pluku č. 58 a je součástí sbírek Muzea města Brna (obr. 31).⁵⁵ Druhou známe opět pouze z literatury. Představuje vojáka v bílé uniformě s černým nákrčníkem a zeleným límcem, je Kittnerem signována a datována do roku 1837 a zároveň má téměř stejné rozměry jako do sbírek NM nově zakoupená miniatura vojáka

46 TÝŽ, s. 122.

47 J. LEISCHING, Der Brünner Miniaturmaler Patrizius Kittner, s. 116–117.

48 Patrizius Kittner, Ludvík rytíř von Paumgarten jako důstojník v bílém vojenském kabátě, slonovina, 11,3 × 8,7 cm, neznámá provenience. J. LEISCHING, Der Brünner Miniaturmaler Patrizius Kittner, s. 120.

49 Patrizius Kittner, plukovní lékař a osobní lékař Františka Ferdinanda d'Este Franz Waldmann v bílé vestě a černém kabátu na červené lenošce, 1858, slonovina, 12 × 9 cm, neznámá provenience. J. LEISCHING, Der Brünner Miniaturmaler Patrizius Kittner, s. 121.

50 Patrizius Kittner, Důstojník v modré uniformě se zlatými epoletami a černými výložkami, akvarel na slonovině, 11 × 8,5 cm, signováno vpravo na straně „pt. Kittner 1850“, neznámá provenience. L. MACHYTKA, Patrizius Kittner 1809–1900, kat. č. 36.

51 Patrizius Kittner, Otec Jaroslava Janowského (majitele miniatury) jako důstojníka dragounského pluku hraběte Kinského, slonovina, neznámá provenience. Ausstellung Patrizius Kittner 1909, kat. č. 58.

52 Patrizius Kittner, Kyrysnický důstojník, 1859, akvarel a kvaš na papíře, 35, 2 × 27,1 cm, signováno v levém dolním rohu tužkou „pt. Kittner 859“, Brno, Muzeum města Brna, inv. č. 50935.

53 Patrizius Kittner, Hrabě Kolovrat v důstojnické uniformě, 1852, akvarel na papíře, 35 × 25 cm, signováno dole tužkou „KITTNER 1852“, Praha, Uměleckoprůmyslové museum, inv. č. 29581.

54 Patrizius Kittner, Franz Fischer v uniformě gardisty, akvarel na slonovině, 40 × 47 mm, Brno, Moravská galerie, inv. č. SDK 140. Ausstellung Patrizius Kittner 1909, kat. č. 21.

55 Patrizius Kittner, Adolf Beischläger jako major auditor c. k. pěšího pluku č. 58 (1820–1848), akvarel a kvaš na slonovině, 10,4 × 8,1 cm, Brno, Muzeum města Brna, inv. č. 50697.

Obr. 30. Patrizius Kittner, Gustav hrabě Chorinský, litografie (1861). Zdroj: Národní muzeum, fond OSČD, inv. č. H2-191257, foto: Jana Kuříková.

(obr. 32).⁵⁶ Jedná se tedy o dalšího příslušníka ze stejného vojenského útvaru – navíc portrétovaného ve stejné době – a je nasnadě se ptát, o který oddíl se jednalo.

Hodnost, zařazení a jméno zobrazeného vojáka

V první řadě je třeba určit hodnost vyobrazeného vojáka nové muzejní akvizice. Stříh uniformy a zlaté knoflíky naznačují, že se jednalo o důstojníka. Do roku 1848 byl nejdůležitějším odlišovacím znakem důstojníka černožlutý polní pás zvaný *Feldbinde*, který byl obvykle přepásán jen ve službě nebo v boji. Dalším distinkčním znakem důstojníka bylo zlatem vyšívání *portepée*, respektive zápěstní řemínek zakončený střapcem, který visel na důstojníkově poboční zbraň. Vzhledem k tomu, že tyto důstojnické znaky na naší miniatuře nevidíme, neboť je vymalováno pouze poprsí, směřujeme naši pozornost na ramena zobrazeného muže. V první polovině 19. století bylo možno odlišit obyčejného vojáka od důstojníka také podle holých ramen bez nárameníků. Ty měly původně praktický účel. Na každém nárameníku byl knoflík, aby bylo možné je odepnout a voják pod ně mohl vložit popruhy své torny. Zapnuté nárameníky potom zabraňovaly sklouznutí torny z ramene při běhu nebo prudkém pohybu. Důstojník torny na zádech nenosil, a proto nárameníky nepotřeboval. V našem případě lze tedy konstatovat, že vyobrazený voják měl skutečně hodnost důstojníka.

Obr. 31. Patrizius Kittner, Adolf Beischläger jako major auditor c. k. pěšího pluku č. 58, akvarel a kvaš na slonovině. Zdroj: Muzeum města Brna, inv. č. 50697.

Obr. 32. Patrizius Kittner, Voják v bílé uniformě s černým nákrčníkem a zeleným límcem, akvarel na slonovině (1837). Zdroj: L. MACHYTKA, Patricius Kittner 1809–1900, s. 35, kat. č. 56.

⁵⁶ Patrizius Kittner, voják v bílé uniformě s černým nákrčníkem a zeleným límcem, 1837, akvarel na slonovině, 6,4 × 7,7 cm, signováno v pravém dolním rohu „pt. Kittner 1837“, neznámá provenience. L. MACHYTKA, Patricius Kittner 1809–1900, s. 35, kat. č. 56.

Obr. 33. Heinrich Schödl, Neznámý důstojník pěšího pluku rakouské armády, akvarel a kvaš na slonovině (1814). Zdroj: Národní muzeum, fond OSČD, inv. č. H2-17328.

Konkrétní hodnost důstojníka nebylo do roku 1848 podle uniformy možné poznat. Podle určitých odlišností bylo možné určit pouze hodnostní kategorii, respektive důstojníka do hodnosti setníka nebo rytmistra, štábního důstojníka nebo důstojníka v některé generálské hodnosti. Z toho, co je na miniatuře vidět, je možné jednoznačně určit, že dotčený byl důstojníkem pěšího pluku a neměl generálskou hodnost. S ohledem na dataci miniatury a přibližný věk muže kolem pětadvaceti let můžeme odhadovat, že vyobrazený důstojník se narodil přibližně okolo roku 1810. Nemohl tedy patřit ke generaci důstojníků, kteří zažili napoleonské války v době své aktivní služby a kteří obdrželi armádní (dělový) kříž, jako je tomu například na muzejních miniaturách důstojníků rakouské armády od Heinricha Schödl z roku 1814 (obr. 33) a 1819 (obr. 34).⁵⁷ Účastnický kříž na jeho uniformě není. Neměl dosud příležitost získat ani jakékoliv jiné válečné vyznamenání, protože zatím zažil jen dobu míru.

Bližší zařazení našeho důstojníka poskytují egalizační barvy na jeho uniformě. Trávově zelený límec v kombinaci se zlatou barvou knoflíků prozrazují příslušnost k infanterii, konkrétně k pěšímu pluku číslo 8. Ten byl svou posádkou

Obr. 34. Heinrich Schödl, Neznámý důstojník rakouské armády, akvarel a kvaš na slonovině (1819). Zdroj: Národní muzeum, fond OSČD, inv. č. H2-126795.

v Jihlavě, ale v uvedeném období – v roce 1836, kdy je miniatura datována – a po velkou část své existence byl posádkou právě v Brně.⁵⁸ Vzhledem k tomu, že díky Kittnerovu soupisu z let 1835 až 1837 známe konkrétní jména i hodnosti portretovaných osob, můžeme porovnat tyto informace s vojenskými Schematismy z roku 1836. Z provedené komparace nám vychází pouze jedno jméno.⁵⁹ Vyobrazeným by snad mohl být Anton Hahn, nadporučík 8. pěšího pluku. Schematismy ovšem neobsahují všechna jména vojáků sloužících v rakouské armádě. Jejich doplněk tvoří tzv. *Ranglisten*, které uchovávají vídeňské archivy a které nebyly doposud zdigitalizovány. Jméno Antona Hahna je proto třeba brát s rezervou.

Závěr

Článek prezentoval dosud nepublikovanou miniaturu důstojníka z raného tvůrčího období Patrizia Kittnera (1809–1900). Znovu po padesáti letech byl představen život brněnského malíře, jenž svou uměleckou dráhu provozoval vedle úřednické práce. Miniatura byla zhodnocena na základě formální, stylistické a komparativní analýzy. Ze stylistické

57 Heinrich Schödl, Neznámý důstojník pěšího pluku rakouské armády, akvarel a kvaš na slonovině, 6,9 × 5,6 cm, signováno „Prag den 7 Julij 1814/ gemahlt von / SchödlMria“ (na rubu, na průsvitném podkladovém papíře přilepeném na podložku a k okrajům sklíčka), Praha, Národní muzeum, inv. č. H2-17 328. – Heinrich Schödl, Neznámý důstojník rakouské armády, akvarel a kvaš na slonovině, 6,8 x 5,4 cm, signováno „Schoedl pinx.“ (na líci vpravo dole) a „Tauf den 30 Jänner/ 1819 / gemalt von Schödl Mnria“ (na rubu, na papíře přilepeném ke slonovinové destičce), Praha, Národní muzeum, inv. č. 126795. Lubomír SRŠEŇ – Olga TRMALOVÁ, Malované miniaturní portréty, Praha 2005, kat. č. 140, kat. č. 142.

58 Za velice cenné konzultace o vojenských uniformách 19. století děkuji PhDr. Jaroslavu Krátkému, Ph.D.

59 Vojenské Schematismy, s. 113 [online]. Dostupné z: https://library.hungaricana.hu/en/view/MilitarAlmanachSchematismus_1836/?pg=128&layout=s (cit. 29. 8. 2023).

analýzy vyplynulo, že Kittner své miniatury maloval oproti svým vídeňským vrstevníkům méně obratně, poněkud suše a popisně, v některých případech s anatomickými defekty. Projevovalo se v nich více úsilí a pile než přirozeného talentu. Autor mnohdy ulpíval na povrchu fyziognomických tvarů bez vážnějších psychologických záměrů. Závislost na Moritzi Michaelovi Daffingerovi byla úměrná jeho výtvarným schopnostem, zušlechtěným vlastním studiem. Přestože kvalita Kittnerových portrétů se v čase kvalitativně proměňovala, lze jej označit za kultivovaného, výtvarně zdatného a především nadmíru produktivního portrétistu. Kontextuální analýza odhalila Kittnerův pozitivní vztah k vojenskému prostředí a známost s vojáky vyšších i nižších hodností, které často portrétoval ve svých miniaturách a litografiích. Studium vojenských Schematismů a dochovaného soupisu Kittnerových zákazníků z let 1835 až 1837 podhalilo možné jméno zobrazeného důstojníka. Přestože čeští badatelé popisovali Kittnera jako typického reprezentanta drobného provinčního portrétu období *biedermeieru*⁶⁰ – na rozdíl od jejich zahraničních kolegů, kde byl Kittner hodnocen jako příklad produktivního umělce inspirovaného vídeňskou miniaturistickou školou přirovnávaného na úroveň Alberta Theera⁶¹ – by jeho umělecký odkaz neměl být zapomenut také z toho důvodu, že významně napomohl zdokumentovat vyšší brněnskou a moravskou společenskou třídu třicátých až šedesátých let 19. století.

Literatura

- Jan N. ASSMANN, *Portrétní miniatury 17.–19. století*, Praha 1996.
- Ausstellung Patrizius Kittner. Vom 7. bis 28. März 1909, katalog výstavy, Erzherzog Rainer-Museum für Kunst und Gewerbe, Brno 1909.
- Emmanuel BÉNÉZIT, *Dictionnaire critique et documentaire des peintres, sculpteurs, dessinateurs et graveurs de tous les temps et de tous les pays par un groupe d'écrivains spécialistes français et étrangers*, Paříž 1976.
- Joachim BUSSE, *Internationales Handbuch aller Maler und Bildhauer des 19. Jahrhunderts*, Wiesbaden 1977.
- Martin DAVID, *František Vavřínek Korompay: život a dílo malíře moravského pozdního baroka*, nepublikovaná diplomová práce (vedení doc. PhDr. Jana Zapletalová, Ph.D.), Olomouc 2016.
- Heinrich FUCHS, *Die Österreichische Bildnisminiatur von den Anfängen bis zur Gegenwart*, sv. 1 (A – K), Wien 1981.
- Leo GRÜNSTEIN, *Die Bildnisminiatur und ihre Meister: Die Sammlung Professor Dr. Emerich Ullmann*, Wien 1925.
- Richard A. HOFMANN, *Die Nikolsburger Jahre des Porträtisten Patrizius Kittner*, *Zeitschrift für Geschichte und Kultur der böhmischen Länder*, 1982, roč. 23, s. 113–125.
- Richard A. HOFMANN, *Der Miniaturenmalers Patrizius Kittner und seine Familie*, *Informationsbrief für sudetendeutsche heimatarchive und Heimatmuseen*, 1984, roč. 23, s. 16–34.
- Karel HOLEŠOVSKÝ, *Der Brüner Miniaturenmalers Patricius Kittner*, in: *Patricius Kittner 1809–1900*, Brno 1970, s. 36–40.
- Karel HOLEŠOVSKÝ, *Der Brüner Miniaturenmalers Patricius Kittner*, *Alte und moderne Kunst*, 1970, roč. 15, č. 111, s. 17–21.
- Karel HOLEŠOVSKÝ, *Rozkvět*, in: *Portrétní miniatura. Historie, sběratelství a znalectví*, Praha 1976, s. 105–106.
- Karel HOLEŠOVSKÝ, *O portrétních litografiích Patricia Kittnera*, *Časopis Slezského muzea*, 1983, série B, roč. 32, s. 236–242.
- Karel HOLEŠOVSKÝ, *Brněnský miniaturista Patricius Kittner*, *Brno v minulosti a dnes*, 1988, roč. 10, s. 136–142.
- Karel HOLEŠOVSKÝ, *Průvodce sbírkami*, Brno 1983.
- Katalog der Miniatur Ausstellung*, Reichenberg 1903.
- Katalog der Miniatur Ausstellung*, Troppau 1905.
- Katalog der Miniatur Ausstellung*, Wien 1905.
- Katalog Miniatur Ausstellung*, Berlin 1906.
- Katalog der Miniatur Ausstellung*, Graz 1907.
- Katalog der Miniatur Ausstellung*, Prag 1913.
- Katalog der Miniatur Ausstellung*, Albertina, Wien 1924.
- Albert KENDE, *Antiquitäten, Ölgemälde alter und neuerer Meister, Aquarelle, Miniaturen aus gräflichem und Wiener Privatbesitz: 41. Kunstauktion von Albert Kende*, Wien, I, Kärntnerstrasse nr. 4, 20–23. 2. 1918, s. 60–64.
- Ivo KRSEK, *Mikulovské malířství od 19. věku*, in: Václav RICHTER (ed.), *Mikulov*, Brno 1971, s. 237.
- Lidia KRUCZEK, *Miniatury płaskorzeźby i sylwetki XVI–XX wieku*, katalog zbiorów, Pszcyna 1987.
- Eduard LEISCHING, *Die Bildnis-Miniatur in Österreich von 1750 bis 1850 mit einer Einleitung über die allgemeinen Zustände der Kunstpflege im Österreich bis 1850 und über die Miniaturen in den anderen Ländern*, Wien 1907.
- Julius LEISCHING, *Der Brüner Miniaturmalers Patrizius Kittner*, *Mährisches Gewerbe-Museum Mitteilungen. Zeitschrift des Verbandes österreichischen Kunstgewerbemuseen*, 1906, č. 8, s. 113–124.
- Ernst LEMBERGER, *Meisterminiaturen aus fünf Jahrhunderten*, Stuttgart 1911.
- Lubor MACHYTKA, *Moravský miniaturista Patricius Kittner*, *Umění a svět*, č. 2/3, 1959, s. 102–109.
- Lubor MACHYTKA, *Patricius Kittner 1809–1900: Drobné podobizny*, katalog výstavy, Brno 1970–1971.
- Ludmila OURODOVÁ-HRONKOVÁ – Olga TRMALOVÁ, *Portrétní miniatury ve sbírkách Národního památkového ústavu v Českých Budějovicích*, České Budějovice 2022.
- Hugo ROKYTA, *Vincenc Weintridt a začátky péče o památky v Rakousku a na Moravě v době předběrnové*, *Umění*, 1964, roč. 12, s. 89.
- Leo SCHIDLOF, *The Miniature in Europe*, sv. 1, Graz 1964.
- Lubomír SRŠEŇ – Olga TRMALOVÁ, *Malované miniaturní portréty*, Praha 2005.
- M. STEIF, *Thieme Becker*, sv. 20.
- Prokop TOMAN, *Kittner Patrizius*, in: *Nový slovník československých výtvarných umělců*, sv. I., Praha 1947.

60 L. MACHYTKA, *Patricius Kittner 1809–1900*, s. 3.

61 L. SCHIDLOF, *The miniature in Europe*, s. 429.

Internetové zdroje

Moravská galerie. Sbírký online. Autor – Patricius
Kittner, výtvarný druh – miniatury [online]. Dostupné z:
https://sbir-ky.moravska-galerie.cz/katalog?author=Kittner%2C+Patri-cius&work_type=Miniatury
Vojenské Schematismy [online]. Dostupné z: https://library.hungaricana.hu/en/view/MilitarAlmanachSchematismus_1836/?pg=128&layout=s